

ਸਜਰੇ ਭਾਵੇਂ ਦਾ ਮੁਜਸ਼ਸਮਾ : ਪੈਹਲਿਆਂ ਬਾਂਗਾਂ

Dr. Sandeep Dubey

(Assistant Professor, Department of Dogri University of Jammu)

Heena Choudhary

(Ph.D Scholar, Department of Dogri University of Jammu)

ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਕੇਈ ਸਾਹਿਤਕਾਰੋਂ ਅਪਨੇ ਅਨੂਠੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ-ਭਾਂਡ ਕਨੈ ਸਾਗੇਸਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅਜ਼ ਬੀ ਕੇਈ ਨਮੇਂ-ਪਰਾਨੇ ਸਾਧਕ ਅਪਨੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸਾਧਨਾ ਕਨੈ ਵਿਖੇ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਨਚਿਤ੍ਰ ਪਰ ਇਸਦੇ ਧੇਰੇ ਗੀ ਹੋਰ ਮੌਕਲਾ ਕਰਨੇ ਦਾ ਹਰ ਸੰਭਵ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਅਜ਼ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਲਗਭਗ ਹਰ ਵਿਧਾ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਦਬੀ ਬਗੀਚੈ ਚ ਅਪਨੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਖਲਾਰਾ ਕਰਦੀ ਏ। ਤੇ ਇਸੈ ਬਗੀਚੈ ਚ ਸਨ् 1987 ਚ ਸਾਨ੍ਨਟ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਇਕ ਸਜਰੀ ਕੌਂਪਲ ਲਾਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤਾ ਹਾ ਤੁਗਰ ਦੇ ਹੋਨਹਾਰ ਕਵਿ ਕੁੰਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰੋਂ। ਬੋ ਅਵਸੋਸ ਜੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਪੁਲ੍ਲੇ ਪੈਰ ਧਰਨੇ ਆਹਲੀ ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਇਸ ਲਾਡਲੀ ਧੀਡ ਦੇ ਕੁੰਗਲੇ ਪੈਰੋਂ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਨਿਆਂ ਰਖਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਅਜ਼ ਤਕ ਕੁਸੈ ਨੈਈ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗਲਲਾ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਸਾਨ੍ਨਟ ਸਂਗੈਹ “ਪੈਹਲਿਆਂ ਬਾਂਗਾਂ” ਦਿਧਾਂ ਮੁੰਡਲਿਆਂ ਕਿਥਾ ਇਕ ਸਾਨ੍ਨਟਾਂ ਬੀ ਕਰਦਿਆਂ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਨ੍ਨਟਾਂ ਗੀ ਪਢਨੇ ਪੈਰੈਂਤ ਏਹ ਗਲ ਸ਼ਹਿਰ ਰੂਪੈ ਚ ਸਮਝੈ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਜੇ ਏਧਰ ਫੋਰਸ ਦੇ ਗੁਪ ਕੈਏਨ ਦੇ ਇੜੇ ਤੁਚੇ ਔਹਦੇ ਪਰ ਰੈਹਨੇ ਪੈਰੈਂਤ ਬੀ ਇਸ ਸੋਲਾਜ਼ਰ ਪੋਇਟ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਨਿਕਕੀ ਜਨੇਹੀ ਰਿਸਮੈ ਲੇਈ ਤਰਸਦਾ ਰੇਹਾ। ਦੁਆਸਿਧਿਆਂ, ਨਮੋਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਮਾਧੂਸਿਧਿਆਂ ਵਿਧੋਗੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਗੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਚਾਰ ਤੇ ਬੇਬਸ ਕੀਤਾ ਜੇ ਚਾਂਹਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਇੰਦੇ ਚਾ ਬਾਹਰ ਨੈਈ ਆਈ ਸਕੇ। ਤੇ ਏਹ ਦਰਦ ਸਾਨ੍ਨਟ ਰੂਪ ਧਾਰਿਧੈ ਫੇਂਦਾ ਲੇਈ ਅਮਰ ਹੋਈ ਗੇ। ਅਸਲ ਚ ਏਹ ਸਾਨ੍ਨਟ ਸਂਗੈਹ ਵਿਧੋਗੀ ਦੇ ਕਿਥਾ ਏਥੇ ਗੈ ਸਜਰੇ ਭਾਵੇਂ ਦਾ ਮੁਜਸ਼ਸਮਾ ਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਕ-ਇਕ ਕਹਿਣੈ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਬੰਦੇਰੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ:-

(i) ਸਾਨ੍ਨਚ ਲਿਖਨੇ ਦਾ ਜਨ੍ਮ

ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਸਾਨ੍ਨਟ ਗੀ ਇਕ ਵਚਿਤਰ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾ ਮਨਦੇ ਹੇ। ਤੇ ਇਸ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਾਵਾਤਮਕ ਵਿਧਾ ਕਨੈ ਤੰਦਾ ਧਾਰ ਜਨੂਨ ਦੀ ਹਵਾ ਤਕ ਹਾ। ਵਿਧੋਗੀ ਹੁੰਦਾ ਮਨ੍ਨਾ ਹਾ ਜੇ ਇਕ ਸਾਨ੍ਨਟ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਗੁਪਤ ਕਹਿਣਾਂ ਛਪਾਲਿਧੈ ਕਵਿ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵੋਂ ਗੀ 14 ਅਤੇ ਸਤਰੋਂ ਚ ਬਾਨੀ ਮਕਮਲ ਰੂਪ ਦਿੰਦੀ ਏ। ਸਾਨ੍ਨਟ ਦੇ ਇਸ ਮਰਮ ਗੀ ਓਹ ਕਿਥਾ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਨ:

“ਸਾਨ੍ਨਟ ਓ ਬਚਿਤਰ ਮੇਸ ਦੇ ਕਵਿਤਾ ਜੋ ਚੇਚਾ
ਖਿਨਾ ਦੀ ਦੇਹ ਗੀ ਓਹਦਾ ਬਾਟੀ ਰੂਪ ਦਿੰਦਾ ਏ।
ਖਾਲੀ ਗੁਝੁਧਿਆਂ ਗੀ ਮਾਰਿਧੈ ਸੌ ਤੁਨਕੇ ਲਾ ਪੇਚ
ਪ ਫੇਲ ਤੇਜ ਮਾੜੀ ਦੀ ਬੀ ਅਲਲਾਫ ਖੂਬ ਦਿੰਦਾ ਏ।
ਲਖਨ-ਰੇਖਾ ਚ ਕਲਲੀ ਸੋਚਾ ਗੀ ਏਹ ਬਾਨੀ ਲੈਂਦੀ ਏ
ਜੇ ਇਸਗੀ ਮਨ੍ਨੀ ਤਾਂ ਏਹ ਤੁਂਦੀ ਗਲ ਮਨ੍ਨੀ ਲੈਂਦੀ ਏ।”

ਵਿਧੋਗੀ ਦਾ ਸਾਨਟ ਲੇਖਨ ਲੇਈ ਅਥਾ ਪਾਰ ਤੇ ਜਨੂਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਤੁਦੀ ਲਮ੍ਮੀ ਤਪਸਥਾ ਬੀ ਹੀ ਤਾਂ ਤੇ ਓਹ ਗਲਾਂਦੇ ਨ :

“ਚਬਾਤ ਲਗਾ ਤੁਕਕੀ ਰਹਾਨੀ ਨੈ ਤ੍ਰੂਂ ਗਲਾਧਾ ਹਾ
ਸਾਜੀਲੀ ਸਾਨਟ ਲਿਖਨੇ ਤੈ ਤ੍ਰੂਂ ਮੈਂਟ ਦੋ ਛੱਡੇ ਲਾਏ
ਤਾਂ ਅਪਨੀ ਸੈਹਜਤਾ ਦਾ ਰਾਜ ਮੇਂ ਤੁਕਕੀ ਸੁਨਾਧਾ ਹਾ
ਮੇਂ ਮੈਂਟ ਦੋ ਨੇਈ ਹੇ ਭੋਲੇਆ – ਚਾਲੀ ਬਾਰੇ ਲਾਏ ।”

ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਏਹ ਨਮੀਂ ਘੁੰਦ ਲਾਨੇ ਮਗਾਰ ਸ਼ਾਯਰ ਪਾਠਕੇਂ ਤੇ ਅਪਨੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕਵਿਧਿਆਂ ਥਮਾਂ ਹੈਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ਦੀ ਤਮਿੰਦ ਬੀ ਰਖਦਾ ਏ :

“ਖਾਲ ਕੇਹ ਏ ਤੁਂਦਾ ਮੇਰਿਧਿ ਨਜ਼ਮੋਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ?
ਤੁਸੋਂ ਗੀ ਕੈਸੇ ਲਗੇ ਨ ਕਲੇਕਰ ਓਪਰੇ ਇੰਦੇ ?”

ਦੁਏ ਪਾਸ੍ਤੇ ਏਹ ਸ਼ਾਯਰ ਮਾਂ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਚਰਣੋਂ ਚ ਸਾਨਟ ਰੂਪੀ ਏਹ ਸਜ਼ਾ-ਸਜ਼ਾ ਫੁਲਲ ਭੇਂਟ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਭਾਵੁਕ ਗਲਾਨੀ ਚ ਕਿਥਾ ਇਧਾਂ ਆਖਦਾ ਏ :

“ਨਛਾਕਰ ਡੋਗਰੀ ਤੁਧਰ ਜਿਗਰ ਤੇ ਜੀ ਕਰੀ ਦਿਨਾਂ
ਕੋਈ ਖੈਰਾਤ ਨੇਈ ਦਿੰਦਾ, ਆਉ ਦਿੰਦਾ ਨਿੰ ਤਕਰੀਰਾਂ ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਦਿੰਦੇ ਪੈਰੋਂ ਚ ਕਲੇਜਾ ਬੀ ਧਰੀ ਦਿਨਾਂ
ਅਤਿ ਅਨ-ਛੂਹਤਿਆਂ ਨ ਮੇਰੇ ਦੇਨੇ ਦਿਧਾਂ ਤਦਬੀਰਾਂ ।”

ਏਹ ਸਚ ਏ ਜੇ ਪਰਮਪਰਾਏਂ ਗੀ ਤ੍ਰੋਡਿਧੈ ਨਮਿਆਂ ਘਾਸਾਂ ਪਾਨਾ ਅਕਸਰ ਚਨੌਤੀਪੂਰਨ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਪਰ ਏਹ ਬੀ ਸਚ ਏ ਜੇ ਜਨੂਨ ਨਫਾ-ਨੁਕਸਾਨ ਨੇਈ ਦਿਖਦਾ। ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਬੀ ਏਹ ਖਦਸ਼ਾ ਹਾ ਜੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਕਧਾਰੀ ਚ ਖਿੜਨੇ ਆਹਲੇ ਏਹ ਨਮੇਂ ਸਾਨਟ ਰੂਪੀ ਫੁਲਲ ਕੁਤੈ ਬੇਗੈਰੇ ਨੇਈ ਹੋਈ ਜਾਨ। ਤੇ ਸਾਨਟ ਦਿਧਿਆਂ ਲਡਿਧਿਆਂ ਚ ਸਮਟੋਏ ਦੇ ਸੁਚੇ ਮੋਤੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੇਠ ਨਿੰ ਦਬੋਈ ਜਾਨ। ਤੇ ਕੁਸਾ ਹਵਾ ਤਗਰ ਏਸਾ ਗੈ ਹੋਆ, ਤਾਂ ਗੈ ਸ਼ਾਯਰ ਗੀ ਏਹ ਲਿਖਨਾ ਪੇਆ ਜੇ :

“ਕਦੀਮ ਸਿਨ੍ਧੁ-ਕਾਲਾ ਦੀ ਅੜੀਮ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਸਮਤਾ
ਓ ਗਾਧ ਟਿਲਿੰਦੇ ਘਟੇ ਦੈ ਹੇਠ ਹੋਈ ਹੀ ਜਿਧਾਂ
ਬਿਨਾ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਸਮਝੇ ਦੇ ਏਹ ਮੇਰੀ ਚੀਰਮੀਂ ਕਵਿਤਾ
ਮਿਗੀ ਲਗਦਾ ਈ ਭੌ, ਲੋਪ ਹੋਈ ਜਾਨੀ ਏ ਏਹ ਤਾਂਅਂ
ਮਵਿਕਖਾ ਚ ਕੁਸਾ ਅਗਲੀ ਨਸਲ ਨੈ ਖੋਦਨਾ ਇਸਗੀ
ਤਾਂ ਸਿਨ੍ਧੀ ਮੋਹਰੋਂ ਸਾਹੀਂ ਨੇਈ ਕੁਸਾ ਨੈ ਸਮਝਨਾ ਇਸਗੀ।”

ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਸਚੋਂ ਗੈ ਕੁਸੈ ਪਾਠਕ ਜਾਂ ਅਲੋਚਕ ਨੈਂ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਾਨਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੰਚਾ ਨੇਈ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਵਿਧੋਗੀ ਨੈ
ਅਪਨੀ ਨਰਾਸਾ ਗੀ ਇਕ ਸਾਨਨਾਂ ਚ ਕਿਥ ਇਧਾਂ ਬਧਾਂਦ ਕੀਤਾ :

“ਕੁਸਾ ਬੀ ਪਾਠਕ ਦੀ ਹਾਮਕ ਜਾਂ ਅਲੋਚਕਾ ਦੀ ਲਜ਼,
ਨੇਈ ਤੁਧੀ ਸਕੀ ਆਤਮ ਮਿਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਿਧੀ ਦੀ ।
ਕੁਸਾ ਅਦਬਾ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੀ ਤਪਾਸੂ ਤੋਸਦੀ ਕਨਸੋਤ
ਨੇਈ ਸਿਖੀ ਸਕੀ ਸਿਧੀ ਚਾ ਮੋਤੀ ਕਛੂਨੇ ਦੇ ਚਜ਼ ।”

ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ ਇਸ ਸ਼ਾਯਰ ਨੈ ਕੁਸੈ ਚਾਲੀ ਹਾਰ ਨੇਈ ਮੜੀ ਤੇ ਸਾਨਨਾਂ ਲੇਖਨ ਦੇ ਅਪਨੇ ਜਨੂਨ ਗੀ
ਬਰਕਰਾਰ ਰਖੇਆ । ਸਿਰਫ ਇਸ ਮੇਦ ਚ ਜੇ ਕਦੇਂ ਤੇ ਕੋਈ ਇਸ ਅਨੂਠੀ ਵਿਧਾ ਚ ਸਮਟੋਏ ਦੇ ਉਸਦੇ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਸਮਝਨੇ
ਦਾ ਧਨ ਕਰਗ । ਵਿਸ਼ਾਸ ਕਨੈ ਭਰੋਚੀ ਦਿਧਾਂ ਏਹ ਸਤਰਾਂ ਦਿਕਖੋ :

“ਕਿਰੀ ਮੌਂ ਸੋਚਨਾਂ ਜੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਦੈ ਇਚ ਪਤਥਰ
ਕਰੋਡੇਂ ਸਾਲੇਂ ਦੀ ਪਾਲੀ ਦੈ ਬਾਦ ਹੀਰੇ ਬਨਦੇ ਨ ।
ਤੇ ਸਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਦੀ ਅਨਾਂਕੀ ਖੋਜੇਂ ਮੁਜੂਂ ਆਖਰ,
ਮਲੈਮ ਤੁੰਡੁਏਂ ਗਿਤੈ ਨਮੋਂ ਕਲੀਰੇ ਬਨਦੇ ਨ ।
ਕੁਸਾ ਏਸੇ ਗੈ ਹੇਠਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਫੜ ਪਢਨੇ ਨ,
ਤੇ ਚੁਨਿਧੈ ਬੇਸ਼-ਕੀਮਤ ਹੀਰੇ ਏਹ ਚਿੱਤਾ ਚ ਮਢਨੇ ਨ ।”

(ii) ਦੁਆ ਤੇ ਗੁਜਾਰਾਸ਼ਾਂ

ਸ਼ਾਯਰ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਲਿਆਚਰਨਾ ਸ਼ਕਤਿ ਕਦੇਂ ਬੀ ਆਮ ਮਾਹਨੂ ਕਨੈ ਮੇਲ ਨੇਈ ਖੰਦੀ । ਓਹ ਮ਼ਹੇਸ਼ਾਂ ਇਕ
ਦਿਵਾਂ ਲੋਈ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਚ ਰੈਂਹਦਾ । ਇਸਕਰੀ ਨਾਂ ਗੈ ਉਸੀ ਦੁਨਿਆਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲਾਲਸਾ ਹੋਂਦੀ ਏ । ਨਾਂ ਗੈ ਲਮ੍ਮੀ
ਅਰਥਾਤ ਤੇ ਦੌਲਤੋਂ ਸ਼ੌਹਰਤੋਂ ਦੀ । ਜੇ ਓਹ ਕੋਈ ਲਾਲਸਾ ਰਖਦਾ ਏ ਤਾਂ ਅਪਨੇ ਅਕਖਰੋਂ ਦੀ ਲਮ੍ਮੀ ਤੁਮਰੈ ਦੀ, ਅਪਨੀ
ਕਾਨੀ ਚ ਮੁਸਲਸਲ ਰਵਾਨੀ ਦੀ । ਵਿਧੋਗੀ ਜਨੇਹਾ ਸ਼ਾਯਰ ਬੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਗੋਂ ਇਧੈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਲਭਦਾ ਏ :

“ਜਾਂਦੁੰ ਤਕ ਮੇਰੇ ਸਾਹੇਂ ਦੀ ਨੇਈ ਪੂਰੀ ਗਿਨਤਰੀ ਸੁਕੈ
ਅਨੁੰ ਤਕ ਮੇਰੇ ਲਫੜੇਂ ਦੀ ਚਲੈਂਤ ਚੀ ਨੀਂ ਸੁਕੈ ।”

ਸ਼ਾਯਰ ਦੀ ਏਹ ਗਜਾਰਾਸ਼ ਛਡੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਗੋਂ ਗੈ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਅਪਨੇ ਗੀਤੋਂ-ਗਜ਼ਲਾਂ ਕਨੈ ਬੀ ਏ । ਤਾਂ ਗੈ ਤੇ
ਓਹ ਆਖਦਾ ਏ :

“ਓ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਮਾਂ, ਗੀਤੇ, ਗਜ਼ਲੇ ਤੁਸ ਰਵੇਓ ਸਦਾ ਕਗਦੇ,

ਤੇ ਮੇਰੇ ਅਕਖਰੋਂ ਦੀ ਮਾਨਸੂਨੇ, ਸੁਕਕੇਓ ਨਿੰ ਤੁਸ,
ਤੇ ਸੌਨ, ਭਾਵੋ ਦੇ ਸ਼ੀਨੋ, ਹੁਨ ਸੁਕਕੇਓ ਨਿੰ ਤੁਸ,
ਮਿਗੀ ਤੁੰਦੇ ਸੈਲਾਨੀ ਤੌਰ-ਤਰੀਕੇ ਖਰੇ ਲਗਦੇ ਨ ।”

(iii) ਲਾ-ਇਲਾਜ ਜਖਮ

ਵਿਧੋਗੀ ਹੁਂਦੀ ਸਾਨਟੋਂ ਗੀ ਪਫਿਧੈ ਇਧਾਂ ਬਿੜੀਂਦਾ ਏ ਜੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਇੰਦੇ ਸਾਨਟੋਂ ਚ ਕੋਈ ਥਾਹਰ ਨੇਈ ਏ । ਮੁਲਲ-ਭਲੇਖੇ ਇੰਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਜੇਕਰ ਖੁਸ਼ੀ ਆਈ ਬੀ ਤਾਂ ਓਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਝਕਖੜੇ ਨੈ ਢੁਆਰੀ ਦਿੱਤੀ । ਗਲਲ ਹਿਰਖੈ ਦੀ ਹੋਏ ਜਾਂ ਦੋਸਤੋਂ – ਮਿਤਰੋਂ ਦਿਧੇਂ ਪਰੋਖੋਂ ਦੀ, ਸ਼ਾਧਦ ਇਧੈ ਨਰਾਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪੀਡਾਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਲਪਟੋਇਧੈ ਵਿਧੋਗੀ ਦਿਧੇਂ ਸਾਨਟੋਂ ਚ ਆਈ ਬਗਿਆਂ ।

ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਏਂ ਗੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਾ ਜੇ ਡੋਗਰੀ ਚ ਨਮੀਂ ਵਿਧਾ ਦਾ ਨਮਾਂ ਲਾਭਾ ਦਿਕਿਖਿਧੈ ਇਨੇਂਗੀ ਡੋਗਰੀ ਪਾਠਕੇ ਆਸੇਆ ਸਰਹਾਧਾ ਜਾਹ੍ਹਾ । ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਕਿਥ ਪਾਠਕੇ ਇਨੇਂਗੀ ਸਰਹਾਧਾ ਬੀ ਬ ਕਿਥ ਪਾਠਕੇ ਇੰਦੀ ਲੇਖਨੀ ਗੀ ਸਰਹਾਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਜਿਸਲੈ ਪਰੋਖਾਂ ਕਰਨਿਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਿਆਂ ਤਾਂ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁਂਦਾ ਮਨ ਇਕ ਬਾਰੀ ਫ਼ਹੀ ਚੂਰੋ-ਚੂਰ ਹੋਈ ਗੇਆ । ਡੋਗਰੀ ਲੇਈ ਦਿਕਖੇ ਦਾ ਸੁਕਖਨਾ ਭਾਏਂ ਬਖਲੇ ਸ਼ੈਹੜੇ ਚ ਰੇਹਿਧੈ ਤਨੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਮਨੈ ਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਬਜਾਧ ਜਿਸਲੈ ਕਿਥ ਪਰੋਖਿਧੇਂ ਤਨੇਂਗੀ ਬੇਹ੍ਹਦ ਨਰਾਸ਼ਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਤਿਸਲੈ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਏਂ ਮਹੇਸ਼ਾਂ ਲੇਈ ਤਨੇਂਗੀ ਅਲਵਿਦਾ ਕਰਨੇ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈਤਾ । ਤਨੇਂਗੀ ਛੋਡ੍ਹਦੇ ਹੋਈ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਆਖਦੇ ਨ :

“ਪਰੋਖਾਂ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਪਰੋਖਿਧੇ, ਮੈਂ ਸਮਝਿਧੈ ਕੁੰਜਾਂ
ਤੁਸੇਂ ਗੀ ਤੁੰਦੇ ਕਨ੍ਹੋਂ ਮਾਰਿਧੈ ਡੋਆਰਿਆਂ ਰਲੇਆ ।
ਚਬਕਖੈ ਲਾਭਿਆਂ ਖੁੰਖਾਰ ਲੇਕਨ ਤੁਡਦਿਆਂ ਗਿਰਝਾਂ
ਤੁਸੇਂਗੀ ਅਲਵਿਦਾ ਮੈਂ ਆਖਿਧੈ ਤਾਂ ਜੇ ਟੁਰੀ ਚਲੇਆ ।
ਮਿਗੀ ਨਿ ਸਾਥ ਤੁੰਦਾ ਚਾਹਿਦਾ ਨਾਂ ਤੁੰਦਿਆਂ ਚੀਜਾਂ,
ਮੈਂ ਤੁੰਦੈ ਕਨ੍ਹੇ ਰਲੇਆ ਹਾ ਤੁਸੇਈਂ ਸਮਝਿਧੈ ਕੁੰਜਾਂ ।”

ਪਰੋਖਿਧੇਂ ਗੀ ਅਲਵਿਦਾ ਕਰਨੇ ਪੈਰੈਂਤ ਵਿਧੋਗੀ ਅਪਨੇ ਮਨੈ ਦੀ ਮਡਾਸ ਕਿਥ ਇਸ ਚਾਲੀ ਬੀ ਕਛੂਦੇ ਲਭਦੇ ਨ :

“ਕਡੇ ਚਾਤ ਲੇਇਧੈ ਆਧਾ ਹਾ, ਮਗਰ ਥੋਡੇ ਦਿਨੋਂ ਚ ਗੈ
ਓ ਏਹਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਿਕਿਖਿਧੈ ਦੋਆਸ ਹੋਆ ਹਾ ।
ਛਿਲਲੇ ਡੋਗਰੀ ਅਦਬਾ ਚ, ਔਂਦੇ ਗੈ ਖਿਨੋਂ ਚ ਗੈ
ਤਸੀ ਇਕ ਸਾਹ-ਘੋਟੁ ਘੁਟਨੈ ਦਾ ਏਹਸਾਸ ਹੋਆ ਹਾ ।
ਅਜਕਲ ਤਾਂ ‘ਵਿਧੋਗੀ’ ਕਲਲੇ ਬੇਹਿਧੈ ਲਿਖਦਾ ਰੈਹਦਾ ਏ
ਤੇ ਬੇਹਿਧੈ ‘ਮੋਕਲੈ’ ਸਾਰੇ ਤਮਾਸੇ ਦਿਖਦਾ ਰੈਹਦਾ ਏ ।”

ਖੀਰ ਇੰਨੀ ਤਪਸਥਾ ਕਰਨੇ ਪੈਰੈਂਤ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਮਨੈ ਗੀ ਉਸਲੈ ਸਕੂਨ ਮਿਲੇਆ ਜਿਸਲੈ ਤੰਦੀ ਕਲਮੈ ਦਾ ਮੁਲ ਸਾਹਿਤਿ ਅਕਾਦਮੀ ਨੇ 1980 ਚ ਪਾਧਾ ਤੇ ਤੰਨੇਂਗੀ ਤੰਦੇ ਲਘੁ-ਕਾਵਿ ਘਰ ਪਰ ਸਾਹਿਤਿ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਕਨੈ ਨਬਾਜੇਆ ਗੇਆ । ਅਪਨੇ ਪਰੋਖਿਧੇਂ ਦਾ ਮੁੱਹ ਬੰਦ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਇਕ ਸਾਨ੍ਤ ਚ ਸ਼ਾਯਰ ਗਲਾਂਦੇ ਨ :

”ਜਦ ਅਕਾਦਮੀ ਨੈ ਅਸ਼ੀ ਦਾ ਅਨਾਮ ਮੀਂ ਦਿੜਾ,
ਜਲੀ-ਬਲੀ ਗੇ ਤੁੰਦੇ ਰੋਮ-ਰੋਮ, ਰੂਹ ਤੇ ਪਿੜਾ ।
ਸੁਆਤਮ ਸੋਲ-ਸਮਨ ਦਿਕਿਖਿਧੈ ਸੇਰਾ, ਤੁਸੇਂ ਲੋਕੋ
ਏਹ ਸ਼ਾਯਦ ਸੋਚੀ ਲੈਤਾ ਹਾ ਜੇ ਮੇਰੀ ਕਾਨ੍ਨੀ ਕਮਤਰ ਏ ?
ਤੁਸਾਫੀ ਦੀਨ-ਪਾਲਨ ਦੀ ਭੁਰੀ ਆਦਤ ਏ ਹਮ-ਕਲਮੇ,
ਤੇ ਜੇਲੈ ਜਾਨੇਆ ਤੁਸੇਂ ਜੇ ਮੇਰੀ ਕਾਨ੍ਨੀ ਜਾਬਰ ਏ
ਮਿਗੀ ਮਿਲਦੇ ਓ ਕਰਿਧੈ ਜੇ-ਜੇਆ ਤੇ ਮਾਰਿਧੈ ਧੈਂਚੇ
ਕੋ ਬਾਚ ਬੋਲਦੇ ਓ ਪਿਟ੍ਹੀ ਆਹਲੈ ਨੀਚ ਤੇ ਟੁਚਚੇ ।”

ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਧਾਰ-ਦੋਸਤਿਆਂ ਦਾ ਹੋਨਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏ ਕੀਜੇ ਇੰਦੇ ਕਨੈ ਗੈ ਮਾਹਨੂ ਅਪਨੇ ਦੁਖੋਂ-ਸੁਖੋਂ ਦਿਧਾਂ ਗਲਾਂ ਬਗੈਰ ਝਕਕੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰੀ ਸਕਦਾ ਏ । ਧਾਰ-ਦੋਸਤਿਆਂ ਦੀ ਕਮੀ ਗੀ ਮਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋਲਾ ਇਕ ਧਾਰ ਧਾਰੇ ਲੇਈ ਫਰਿਧਾਦ ਇਧਾਂ ਲਾਂਦੇ ਲਭਦੇ ਨ :

”ਮਿਗੀ ਜੀਨੇ ਗੀਤੈ ਤ੍ਰੂ ਭਾਮੈਂ ਸਦਿਧਾਂ ਨੇਈ ਦੇ ਅਲਲਾਹ
ਪ ਹਰ ਜੀਦੇ ਖਿਨਾ ਗੀ ਧਾਰ ਧਾਰਾ ਦੇਈ ਦੇ ਅਲਲਾਹ ।”

ਦੁਨਿਆ ਸ਼ਾ ਮਿਲੇ ਦੇ ਦੁਖ-ਤਕਲੀਫ ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਅੰਦਰਾ ਤੰਨਾ ਗੈ ਕਮਜੌਰ ਕਰੀ ਟਕਾਂਦਾ ਏ । ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਜਿਸਲੈ ਗਲਲਾ ਇਕ ਧੋ ਦੀ ਔਂਦੀ ਏ ਓਹਦੇ ਆਸਤੈ ਧੀਏਂ ਸ਼ਾ ਖਿੰਡਨੇ ਕੋਲਾ ਬੜ੍ਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੁਖ ਨੇਈ ਹੋਈ ਸਕਦਾ । ਇਕ ਧੋ ਦੀ ਪੀਡਾ ਉਸਲੈ ਸ਼ਾਯਦ ਗੈ ਕੋਈ ਮਸੂਸ ਕਰੀ ਸਕਦਾ ਹੋਏ । ਇੱਥੈ ਦੁਖ ਕਰੀ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਉਘਰਾ ਚੁਪ ਤੇ ਬਿਚ੍ਚੋ-ਬਿਚ ਚੀਖਦੇ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੇ ਨ । ਜਿਸਦੀ ਝਲਕ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਤਰੋਂ ਰਾਹੋਂ ਸਾਫ ਮਿਲਦੀ ਏ :

”ਦਿਨ ਗੁਜਾਰਨਾਂ ਨਭੇਡਦੇ ਜੀਨੇ ਦੇ ਟੈਂਟੋਂ ਗੀ,
ਮਗਰ ਸੰਝਾ ਘਰਾ ਚ ਔਂਦੇ ਗੈ ਦੁਆਸ ਹੋਈ ਜਨਾਂ ।
ਤੇ ਰੋਜ ਕਲਪਦੇ ਗੁਜਾਰਨਾਂ ਰਾਤੀਂ ਦੇ ਧੈਂਟੋਂ ਗੀ,
ਏਹ ਸੂਫ਼ਮਤ ਏ ਮੌਜਾਨਾਂ ਪਰ ਫ਼ਹੀ ਕੀ ਰੋਈ ਜਨਾਂ ।
ਓ ਧੀਧੇਂ ਦੇ ਗੜਾਕੇ ਕਨੈ ਤੰਦੀ ਦਿੱਛ ਖ਼ਬਰੋਈ
ਮੌਜਾਨਾਂ ਨਾਂ ਅਮਾਨਤ ਹੈ ਦਿਲੈ ਈ ਆਖੈ ਕੇਹ ਕੋਈ ।”

(iv) जीवन ते मौत

एह बी सच ऐ जे माहनू दे जन्म ते मरण पर उसदा अपना कोई इख्तयार नेई । फही बी आदमी जीवन जीने दे वजाए उमर पर बे-धवियें लालसाएं ते हिखियें दे चक्रब्यूह च उलझदा जंदा ऐ । उसी इस दा दनां एहसास नेई रौहदा जे जीवन जीने दी चीज ऐ भोगने दी नेई । पर उस दी इयै नदानी उसी ता-उमर दुखें-कलेशें च उलझाई रखदी ऐ । ते खीर ओह जीवन जीने दी कोशश नेई, जीवन गजारने दे हीले करदा ऐ । जिंदगी दे इसै यथार्थ गी वियोगी होर किश इयां बुआसरदे न :

“बजाए गिनने दै खिन, जीने दे साधन जे मन सोचै
तां अपनी जिंदगी च की भ्राओ अस दुखी होचै ।”

दुए पासै शायर दे मताबक विधाता नै जो साढे भागें च लिखे दा ऐ उसी कोई टाली नेई सकदा । हर माहनू गी अपने कर्में दा फल भोगना पौंदा ऐ :

“नेई बदलोंदियां लिखतां, ओ विधना खाते चढ़ियै ।”

पर वियोगी होर आपू केर्इ नमोशियें दा शकार होंदे होई बी कदें हिम्मत हारदे नेई लभदे ते जीवन गी किश इस चाल्ली जींदे न :

“वियोगी दी तिबा तगड़ी ऐ, माल्ला-माल ऐ हाल्ली,
इंदे च इक ठाठां मारदा बुआल ऐ हाल्ली ।”

दुए पासै शायर दा एह आत्मविश्वास बी इनें सान्नरें च साफ दिश्टीगोचर होंदा ऐ जे जिन्हें तक आदमी दे अंदर जीने दी लालसा होंदी ऐ अदूं तक मौत बी उसदा किश बी बगाड़ी नेई सकदी । ते जेकर जीवन कन्नै इश्क गै खत्म होई जा तां माहनू कोल हारने दे बजाए होर चारा नेई रौहदा । पर वियोगी जनेहा आशक इन्हे तौलै हार नेई मनदा ते बडे आत्मविश्वास कन्नै किश इयां गलांदा ऐ :

“अति बलवान एं तूं लेकन कहीकत एह निं बिस्सरेआं
जे तेरा राज- निं चलना मना दे मामलें उप्पर
दखल-अंदाजियं दा तूं कदें बी जतन निं करेआं
मना दे मामले दी कहुमत चलदी ऐ मनें उप्पर ।”

(v) चिंता ते झूरे

जित्यें इक आम आदमी उमर भर परिवारक जिम्मेबारियें दा भार कुसै बैंहतरै साहीं ढौंदा रौहदा ऐ । उत्यें गै इक साहित्यकार दियें जिम्मेबारियें दा खलार परिवार दे कन्नै समाज दे हर वर्ग तक होंदा ऐ ।

ਤੇ ਉਸੀ ਜੀਵਨ ਭਰ ਏਹ ਬੈਹਮ ਰੈਂਹਦਾ ਏ ਜੇ ਉਸ ਜੋ ਆਖਨਾ ਹਾ ਅਜੇਂ ਖੋਆ ਨੇਈ । ਤੇ ਮਤੇ ਬਾਰੀ ਏਹ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਉਸਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਨੀ ਜਂਦੀ ਏ । ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਬੀ ਕਿਥ ਐਸੀ ਗੈ ਦੁਵਿਧਾ ਚ ਫਸੇ ਦੇ ਜਨ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੇ ਨ :

”ਮੇਂ ਸੋਚਾ ਨਾਂ ਜੇ ਬਾਕੀ ਜਿਨਦਗੀ ਦੇ ਸਾਲ ਜੇਹੜੇ ਨ,
ਖਰੈ ਗੁਜਰੇ ਦੇ ਸਾਲੋਂ ਅਂਹਗਾਰ ਗੈ ਤੌਲੇ ਘਰਾਨੇ ਨ ?
ਜੇ ਇਧੈ ਹੋਗ ਤਾਂ ਮੇਂ ਪਾਏ ਦੇ ਜਿੜੇ ਕਖੜੇ ਨ
ਅਧੂਰੇ ਰੇਹੀ ਜਾਡਨ ਫਹੀ ਸੁਕਮਲ ਕਿਧਾਂ ਹੋਨੇ ਨ ?”

ਇਕ ਝੂਰਾ ਸ਼ਾਧਰ ਗੀ ਏਹ ਬੀ ਏ ਜੇ ਕਾਸ਼ ਓਹ ਅਪਨੇ ਅਤੀਤ ਦੀ ਬੁਕਕਲੀ ਚ ਸਮਟੋਏ ਦੇ ਪਲੇਂ ਗੀ ਪਰਤਿਧੈ ਜੀ ਸਕਦਾ । ਪਰ ਓਹ ਜਾਨਦਾ ਏ ਐਸਾ ਮਮਕਨ ਨੇਈ ਤਾਂ ਗੈ ਗਲਾਦਾ ਏ :

”ਮਹੇਸਾਂ ਸੋਚਦਾ ਰੈਂਹਨਾਂ ਜੇ ਏਹ ਹੋਂਦਾ ਤਾਂ ਕੇਹ ਹੋਂਦਾ ?
ਕਾਸ਼ ਪਤਝੜੇ ਦੈ ਥਾਹ ਕਾਰ ਆਈ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ।
ਮੇਰੀ ਪਿਛਲਿਧੇਂ ਕਤੋਂ ਪਰ ਫਹੀ ਚਲਨੇ ਦੀ ਹਿਖੀ ਏ
ਮਾਗ ਅਨਹੋਨੀ ਏਹ ਹੋਂਦੀ ਕਦੋਂ ਕੁਸੈ ਨਿੰ ਦਿਕਖੀ ਏ ।”

(vi) ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੀ ਸਾਨਨਾਟ ਲਡਿਧੇਂ ਚ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਕਿਥ ਚੇਚੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰੋਂ ਗੀ ਬੀ ਸਮਾਂਧਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ । ਜਿੰਦੇ ਚ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤੀ, ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ, ਚਰਣ ਸਿੰਹ, ਮਧੂਕਰ, ਸਾਗਰ ਪਾਲਮਪੁਰੀ, ਵੇਦ ਰਾਹੀਂ ਆਦਿ ਲਖਾਰੀ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨ । ਸ਼ਾਸਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹਿਮਤ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਹਾਦੇ ਦਿਧਾਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦੇ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਨੇਈ ਥਕਦੇ । ਡੋਗਰੀ ਭਾਸਾ ਲੋਈ ਸ਼ਾਸਤੀ ਹੁੰਦੇ ਸੰਘਰਥ ਦੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਗਲਾਂਦੇ ਨ :

”ਨਰਾਸਾ ਦੇ ਮਰਨਥਲ ਚ ਜਾਂ ਆਸਾ ਦੀ ਚਰਾਗਾਹ ਚ
ਤੁਸੇਂ ਜੋ ਕਸਮ ਖਾਲੀ ਹੀ ਤੁਸੇਂ ਪੂਰੀ ਕਰੀ ਓਡੀ ।
ਮਨਾ ਚ, ਨਾਡੀ-ਨਾਡੀ ਚ, ਦਿਲਾ ਚ ਤੇ ਦਮਾਗਾ ਚ
ਜਢੀ ਮਂਜਲ ਮਿਥੀ ਹੀ ਓਹਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੋਡ ਨਿੰ ਛੋਡੀ ।”

ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਦਿਲੈ ਥਮਾਂ ਸ਼ਾਸਤੀ ਹੁੰਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਤਾਨੋਂਗੀ ਅਪਨਾ ਗੁਰੂ ਮਨਦੇ ਹੋ । ਏਹ ਭਾਵ ਤੰਦੀ ਇਕ ਸਾਨਨਾਟ ਚ ਕਿਥ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਨ :

”ਮੇਰਾ ਰਿਖਤਾ ਤੇ ਓਹਦੇ ਨੈ ਉਸੀ ਭਾਮੰ ਪਤਾ ਹੈਨ੍ਨੀ,
ਮੇਰੇ ਨੈ ਬਾਕਫੀ ਹੈਨ੍ਨੀ ਮਾਗ ਓਹ ਏ ਗੁਰੂ ਮੇਰਾ ।”

ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਗੀ ਸਾਨਟ ਦੀ ਨਰੋਈ ਸਗਤ ਦੇਨੇ ਮਗਰਾ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਸ਼ਾਸ਼ਵੀ ਹੋਰੈਂ ਗੀ ਕਿਥਾ ਚਾਲਲੀ ਸਮ੍ਭਾਧਤ ਕਰਦੇ ਨ :

“ਤੁਸੇਂ ਗੀ ਮਨੁਨਾ ਪੈਨਾ ਮੇਂ ਜੇਹੜੀ ਸ਼ਾਪਤ ਲੈਤੀ ਹੀ
ਤੁਸੇਂ ਗੀ ਟੇਕਿਧੈ ਮਲਾ, ਸੁਰੋਂ ਦਾ ਕੀਤ ਹਾ ਬੋਧਾ /
ਓਹ ਸ਼ਾਪਤ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਏ ਮੇਂ ਰੇਹਿਧੈ ਕਖਲੇ ਸ਼ੈਹਰੈ ਚ
ਤੇ ਲੇਝਿਧੈ ਅਜ਼ ਆਧਾ, ਮੇਂ ਨਤੀਜਾ ਤੁੰਦੇ ਪੈਰੋਂ ਚ /”

ਦੁਏ ਪਾਸੈ ਵੇਦ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਚੇ-ਸੁਚੇ ਸੁਆਤਮ ਗੀ ਇਕ ਸਾਨਟ ਚ ਵਿਧੋਗੀ ਨੈ ਕਿਥਾ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਬੰਦੇਰਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ :

“ਓਹ ਫਿਲਮੋਂ ਚ ਤੇ ਪੈਸੋਂ ਚ, ਬਾਜੋਂ ਚ, ਬਪਾਰਾ ਚ
ਬੜਾ ਮਸ਼ਗੂਲ ਏ ਪ ਧਨ੍ਨ ਏ ਓਹਦੀ ਬਫਾਦਾਰੀ /
ਕੋਈ ਬੀ ਫਕ਼ ਨਿੰ ਆਧਾ ਤੁੰਦੇ ਕੇ-ਲਾਗ ਧਾਰਾ ਚ,
ਕੜੇ ਅਚ਼ੇ ਤਰੀਕੇ ਨੈ ਨਮਾਨਦਾ ਆਧਾ ਏ ਧਾਰੀ /”

ਇਸੈ ਚਾਲਲੀ ਪਦਮਾ ਹੁੰਦੇ ਸਂਘਰਥ ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਮੌਤੀ ਦੇ ਮੂਹਾਂ ਬਾਹਰ ਐਨੇ ਪਰ ਬੀ ਏਹ ਸ਼ਾਯਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਦਾ ਏ । ਓਹ ਸੋਚਦਾ ਏ ਜੇ ਪਦਮਾ ਜੈਸੀ ਕਵਿਤੀ ਜੇ ਇਸ ਦੁਨਿਧਾਂ ਚ ਨੇਈ ਔਦੀ ਤਾਂ ਏਹ ਲੋਰਿਧਾਂ ਤੇ ਗੀਤ ਕੁਝ ਲਿਖਨੇ ਹੈ । ਵਿਧੋਗੀ ਪਦਮਾ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਮਿਟ੍ਟੋਂ ਗੀਤੋਂ ਦੀ ਮੀਰਾਂ ਕਰੀ ਸਮ੍ਭਾਧਤ ਕਰਦਾ । ਤਾਂ ਗੈ ਓਹ ਪਦਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹਿਮਤ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਦਿਕਿਖਿਧੈ ਗਲਾਂਦਾ ਏ :

“ਓਹਦੀ ਹਿਮਤ, ਓਹਦੀ ਜੁਰੰਤ ਦੀ ਸਚੀ ਦਾਦ ਮੇਂ ਦਿਨਾਂ,
ਮੇਂ ਸਚ ਬੋਲਨਾ ਤੇ ਮੇਰੀ ਗਲਿੰ ਚ ਦਖਾਵਾ ਨਿੰ /
ਅਗਰ ਓਹ ਮਰਦੀ ਤਾਂ ਹੋਨਾ ਕਲਾ ਦਾ ਹਰਜ ਹਾ ਕਿਨਾ ?
ਸਖਲਲੇ ਤੇ ਮਖੀਰੀ ਗੀਤ ਤਾਂ ਛਹੋਂਦੇ ਭਾਵਾ ਨਿੰ /
ਕਮਾਰੀ ਸ਼ਾ ਬਰੀ ਕੀਤੀ, ਸ਼ੁਕਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇਰਾ,
ਨਿਤਾ ਮੇਰੇ ਮਨਾ ਚਾ ਹੋਈ ਜੰਦਾ ਖਾਤਮਾ ਤੇਰਾ /”

ਦੂਈ ਬਕਖੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਹੋਨਹਾਰ ਕਹਾਨੀਕਾਰ ਨਰੇਨਦਰ ਖਜੂਰਿਧਾ ਹੁੰਦੀ ਮੌਤੀ ਦਾ ਵਿਧੋਗੀ ਗੀ ਬੜਾ ਅਫਸੋਸ ਏ । ਉਸੀ ਲਗਦਾ ਏ ਜੇ ਨਰੇਨਦਰ ਬਾਜ ਡੋਗਰੀ ਵਿਧਵਾ ਹੋਈ ਗੇਈ ਏ । ਅਪਨੇ ਇਸ ਦਰ੍ਦ ਗੀ ਸ਼ਾਯਰ ਨੈ ਇਕ ਸਾਨਟ ਚ ਕਿਥਾ ਇਧਾਂ ਬਾਂਦ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ :

“ਰੰਡੋਈ ਡੋਗਰੀ ਤੇਰੈ ਸੁਜ੍ਜਾਂ ਤੇ ਸੋਗ ਨਿੰ ਛੋਡੈ

ते मैली गिद्दी लाइयै गैहनेहीन, बुच्ची-बुच्ची ऐ ।
इसी सजौटी बाना लुआइयै कोई बरी ओड़ै
ते एहकी 'बिधवा' कन्ने मी नरेन्द्र बौहत रुची ऐ ।
अजाज़त जे मिलै तेरी तां इसगी में ब्याही लैं
ते रसमां त्रोड़ियै इसगी नमीं लाड़ी बनाई लैं ।"

तुआई वियोगी होरें गी चरण सिंह दी बे-मौकी मौती दा बी बड़ा धक्का लगा। उनेंगी लगदा ऐ जे इस जीनियस दी थाहर डोगरी साहित्य च कोई दूआ कदें नेई लेई सकदा। डुगर दे इस बे-जोड़ कवि ते अपने जिगरी दोस्त गी शायर अपनी सान्नटें राहें किश इस चाल्ली श्रद्धांजली दिंदा ऐ :

"गलांदे यार-बेल्ली सोलां-आन्ने सच्चियां गल्लां
बो होर कोई बी हैनी सो चरण सिंघा दे आंगर ।
मिगी दस्सो सदमा ओहदे मरने दा कियां करी झाल्लां
जढ़ा जींदा रेहा म्हेशां हिडे दे लिंगा दे आंहगर ।"

इस्सै चाल्ली मधुकर ते पालमपूरी दा जिकर बी इनें सान्नटें च मिलदा ऐ। शायर जित्यें मधुकर हुंदी भाशा ते नज्में दे आशक ऐ उत्थें गै पालमपूरी हुंदे कन्ने होई दी पैहलें मलाटी गी बी ओह भुल्ली नेई सकेआ। कियां इस मस्त-मलांग शायर ने वियोगी दे मनै गी छूहता इसदा पता सान्नट दियें इनें सतरें राहें लगदा ऐ :

"उंदी ग़ज़लें दी भरमाली ते मिट्टापन गलानी दा
में जींदे-जी ते हून, ता-उमर भुल्ली निसो सकदा ।
उंदे लफजें दा जादू ते नशा सादक-ब्यानी दा,
मेरे दिला-दिमागा उप्परा उल्ली निसो सकदा ।"

वियोगी होरें अपनियें सान्नटें च जित्यें डुगर दे चेचे साधकें दी सराहना कीती उत्थें गै इस संग्रह च इक सान्नट ऐसी बी ऐ जेहड़ी वेदपाल दीप दे त्रिये अखल-भारती डोगरी-फाड़ी समागम दे दौरान 1980 च नमीं दिल्ली च पढ़े गेदे इक परचे पर अधारत ऐ। जिस च शायर 'दीप' हुंदे इस परचे दी खुल्लियै निंदा करदा नज़री औंदा ऐ। उसी एह परचा सस्ती शौहरत लैने ते बाह-बाही कराने छुट्ट होर किश नेई लगदा। शायद वियोगी होरें 'दीप' हुंदे थमां ऐसे परचे दी मेद नेहीं कीती ते शायर निजी टिप्पनी करदे होई गलांदा ऐ :

"बिजन पढ़े कताबां, पारखी बनना ऐ बेईमानी

ਤੇ ਝੂਠੇ ਰਾਹੋਂ ਪੈਦਾ ਸਨਸਨੀ ਕਰਨਾ ਏ ਬੇਈਮਾਨੀ ।”

(v) ਹਿਰਖ-ਧਾਰ

ਪ੍ਰੇਮ ਇਕ ਐਸਾ ਨਸ਼ਾ ਏ ਜੋ ਦੁਹਾਨੂ ਰੁਹੈ ਗੀ ਟਕੋਰ ਦਿੰਦਾ ਏ । ਤੇ ਜੀਕਨ ਦੀ ਹਰ ਨਰਾਸ਼ਾ ਗੀ ਆਸਾ ਚ ਬਦਲਨੇ ਦੀ ਸਕਤ ਰਖਦਾ ਏ । ਕਿਥਾ ਇਧੈ ਜਨੇਹ ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਧਥਾਰਥ ਤਸਕੀਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁੰਦੀ ਸਾਨਨਾਂ ਚ ਥਾਹਰ-ਥਾਹਰ ਬਨੀ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਏ । ਤੇ ਸ਼ਾਯਰ ਬਗੈਰ ਕੁਸੈ ਤਰ-ਤ੍ਰਾਹ ਜਾਂ ਸ਼ਾਰ੍ਮ-ਝਕਕ ਦੇ ਹਿਰਖੀ ਪਲੋਂ ਗੀ ਸੁਚੇ ਮੋਤਿਧੇਂ ਸਾਹੀਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਪਰੋਦਾ ਜਨਦਾ ਏ । ਜਿਧਾਂ :

”ਮੇਂ ਤੇਰੀ ਦੁਢ਼-ਚਿਟ੍ਠੀ ਛਾਤਿਧੇਂ ਚ ਸਿਰ ਜਦੂਂ ਰਖਾਂ
ਤ੍ਰਾਟਾਂ ਮਾਰਨੇ ਆਹਲੇ ਮੇਰੇ ਝੂਰੇ ਰੁਕੀ ਜਾਂਦੇ ।
ਤੇਰੇ ਨੈ ਜਦ ਕਦੇਂ ਬੀ ਮਿਲਦਿਧਾਂ ਨ ਮੇਰਿਧਾਂ ਅਕਖਾਂ,
ਮਨਾ ਦੀ ਕੌਝਤਨ ਜਨਦੀ, ਗਮੋਂ ਦੇ ਸਿਰ ਝੁਕੀ ਜਾਂਦੇ ।”

ਸ਼ਾਯਰ ਇਸ ਇਥਕੀ ਸੱਖਰ ਚਾ ਕਦੇਂ ਬੀ ਬਾਹਰ ਨਿੰ ਔਨਾ ਚਾਂਹਦਾ । ਕੀ ਜੇ ਓਹ ਜਾਨਦਾ ਏ ਜੇ ਪੀਡੇ-ਦੁਆਸਿਧੇਂ ਉਸੀ ਪਰਤੀ ਧੇਰੀ ਲੈਨਾ ਏ । ਤਾਂ ਗੈ ਓਹ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਗੀ ਏਹ ਮਿਨ੍ਨਤਾਂ ਕਰਦਾ ਲਭਦਾ ਏ :

”ਤਿਰੈ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੋਇਧੈ ਹੰਜੂ ਨ ਹਾਸ਼ਸੇ ਬਨੀ ਜਨਦੇ ।
ਤ੍ਰੂਂ ਦ੍ਰੂਰ ਹੋਧਾਂ ਨਿੰ ਧਾਰਾ ਤਿਰੇ ਛਨਦੇ, ਤਿਰੇ ਛਨਦੇ ।”

ਪਰ ਏਹ ਧਾਰ ਜਿਸਲੈ ਮਜਬੂਰਿਧੇਂ ਦੇ ਗਰੜਯਾਲੈ ਚ ਫਸਿਧੈ ਵਿਰਹਾ ਦੀ ਅਗੀ ਚ ਝਲਸੋਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਆਖਕੇ ਕੋਲ ਕਲਾਪੇ ਦਿਧੇਂ ਨਹੇਰਿਧੇਂ ਖੁੰਧਰੇਂ ਚ ਮਟਕਨੇ ਇਲਾਵਾ ਦ੍ਰੂਆ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ । ਇਸਦੈ ਭਾਵ ਗੀ ਵਕਤ ਕਰਦਿਧਾਂ ਇਕ ਸਾਨਨਾਂ ਦਿਧਾਂ ਏਹ ਸਤਰਾਂ ਦਿਕਖੋ :

”ਏਹ ਸੁਨਿਧੈ ਆਖਦਾ ਮਨ-ਫਲਸਫਾ ਤੇਰਾ ਬੇ-ਮੈਹਨੀ,
ਕਲਾਪਾ ਮੂਤ ਏ, ਛੈਰਾ ਏ ਤੇ ਮਾਰੁ ਕਮਾਰੀ ਏ ।
ਏਹ ਏਸੀ ਕਾਠੜੀ ਏ, ਜੇਦੈ ਬਿਚ ਛਾਤ ਗੈ ਹੈਨ੍ਨੀ,
ਨਾਂ ਰੋਸ਼ਨਦਾਨ, ਨਾਂ ਕਵਾਡ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਦੁਆਰੀ ਏ ।”

ਸ਼ਾਯਰ ਗੀ ਏਹ ਦਨਾਂ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਨੇਹਾ ਜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਲ ਇਕ ਦਿਨ ਚੇਤੋਂ ਦੇ ਫੁਲਲ ਬਨਿਧੈ ਰੇਹੀ ਜਾਡਨ । ਤੇ ਉਸੀ ਅਨਭਾਖੇ ਵਧੇਗੈ ਦੀ ਮਫੂੰ ਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਸਡਨਾ ਪੈਂਗ । ਇਕ ਸਾਨਨਾਂ ਦਿਧੇਂ ਪੰਕਿਤਿਧੇਂ ਚ ਵਿਧੋਗੀ ਅਪਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਗੀ ਕਿਥਾ ਇਧਾਂ ਬੁਆਸਰਦਾ ਏ :

”ਤਿਰਾ ਓਹ ਡੋਡੀ ਆਂਹਗਰ ਰੂਪ, ਤੇਰਾ ਮਨਚਲਾ ਹਾਸਾ,
ਮਿਰੇ ਨੈ ਮੋਲਿਧੈ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਿਰੇ ਚਿੜਾ ਚ ਬੇਹੀ ਜਾਨਾ,

ਮਿਗੀ ਰਤੀ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਹੈਨ੍ਨੀ ਹਾ ਜੇ ਰੈਹਨਾ ਨਿੰ ਮਾਸਾ,
ਤੇ ਮਾਰ੍ਗ ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਇੰਦਾ ਸਿਰਫ ਚੇਤਾ ਰੇਹੀ ਜਾਨਾ ।”

ਦੁਏ ਪਾਸੈ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰ ਅਪਨੇ ਇਸ ਝੂਰੇ ਦਾ ਸ਼ੇਹਾ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਗੀ ਇਕ ਥਾਹਰ ਇਧਾਂ ਦਿੰਦੇ ਲਭਦੇ ਨ :
“ਤੁਗੀ ਪਾਈ ਨਿ ਸਕੇਅਾ – ਏਹਦਾ ਮੀ ਕੇ-ਸ਼ਹਾਬ ਝੂਰਾ ਏ
ਕੋ ਤੇਰੇ ਲਾਡਾ ਦਾ ਚੇਤਾ ਸਰੋਖੜ ਏ – ਸਭੂਰਾ ਏ ।”

ਇਸ ਸਾਨ੍ਨਟ ਸੰਗੈਹ ਚ ਇਨ੍ਹੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਭਾਵੇਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕਿਥਾ ਐਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬੀ ਸਮਟੋਏ ਦੇ ਨ ਜੇਹੜੇ ਡੋਗਰੇਂ ਤੇ
ਡੋਗਰੀ ਪਾਠਕੇਂ ਪਰ ਕੇਈ ਸੁਆਲਿਧੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਂਦੇ ਨ । ਜਿਧਾਂ :

“ਅੜਮਤ ਇੰਨ ਨਿੰ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਦੀ ਭੁਗਗਰ ਜਾਤਿ ਚ
ਪ ਕਿਥਾ ਦਾਨੇ ਪੁਰਾਨੇ ਹੈਨ : ਡੀਡੋ, ਜਿੱਤੋ ਤੇ ਰਣਪਤ ।
ਇਨੰਗੀ ਰਾਹਿਧੈ, ਹੀਨ ਡੋਗਰਾ ਜਾਤਿ ਦੀ ਛਾਤੀ ਚ
ਜਗਾਂਦੇ ਕੀ ਨਿੰ ਅਸ ਅਪਨੀ ਕਦੀਗੀ ਇੰਨ ਤੇ ਅੜਮਤ ।”

ਖੀਰ ਚ ਏਹ ਗਲਾਧਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਸਾਨ੍ਨਟ ਸੰਗੈਹ ਵਿਧੋਗੀ ਦੇ ਮਨੈ ਚ ਤੁਪਜਨੇ ਆਹਲੇ ਮੁਖਲਲਫ
ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਨੁਪਾਂਧਦਗੀ ਕਰਦਾ ਏ । ਤਾ-ਤੁਮਰ ਦੁਆਸਿਧੇਂ ਤੇ ਮਾਧੂਸਿਧੇਂ ਘਿਰੇ ਦੇ ਇਸ ਕਰਮਠ ਸਾਧਕ ਨੈ ਅਪਨੀ ਮਾਂ
ਬੋਲੀ ਗੀ ਸਾਨ੍ਨਟ ਰੂਪੀ ਏਹ ਫੁਲਲ ਮੇਂਟ ਕਰਿਧੈ ਇਸਗੀ ਹੋਰ ਸਗੋਸਾਰ ਕੀਤਾ । ਭਾਏਂ ਵਿਕਿਤਿਗਤ ਜੀਵਨ ਚ ਡੋਗਰੀ
ਸਾਨ੍ਨਟੋਂ ਦਾ ਏਹ ‘ਕੁੰਵਰ’ ਜੀਵਨ ਪਰ ਵਿਧੋਗੀ ਗੈ ਰੇਹਾ । ਸ਼ਾਯਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ :

“ਮੌਂ ਚਾਨਾਂ ਦੁਨਿਆ ਆਖੈ ਲੀਹ ਧੜਲੀ ਜੇਹੜੀ ਸੋਹਗੀ ਏ
ਓਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈਨ੍ਨੀ ਸੋ, ‘ਵਿਧੋਗੀ’ ਏ, ‘ਵਿਧੋਗੀ’ ਏ ।”

ਸਹਾਇਕ ਗ੍ਰੰਥ

1. ਪੈਹਲਿਧਾਂ ਬਾਂਗਾਂ, ਕੁੰਵਰ ਵਿਧੋਗੀ
2. ਕਰਨਲ ਸ਼ਿਵਨਾਥ, ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ
3. ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ, ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ
4. ਲਕਾਮੀ ਨਾਰਾਯਣ, ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ ਚੱਚ

A Monument of Intense Emotions: Pehliyan Bangan

Dr. Sandeep Dubey

(Assistant Professor, Department of Dogri, University of Jammu)

Heena Choudhary, Ph.D. Scholar

Many writers in Dogri literature have enriched it with their unique styles, and even today, new and veteran seekers continue to make every possible effort to expand its scope on the global literary map through their dedicated pursuits. Almost every literary genre now spreads its fragrance in the garden of Dogri language. In this very garden, in 1987, the promising poet of Duggur, Kunwar Viyogi, attempted to sprout a fresh bud in the form of the sonnet. It is regrettable, however, that no one has yet tried to nurture the tender feet of this beloved daughter of English literature, which is just beginning to take root in Dogri. This fact is confirmed even by the initial sonnets in Viyogi's collection "Pehliyan Bangan" (First Calls). Reading these sonnets makes it clear that, despite holding the high rank of Group Captain in the Air Force, this soldier-poet's entire life longed for even a tiny ray of light. Sorrow, humiliations, and disappointments made Viyogi's life so helpless and powerless that he could not emerge from them even if he wished to. This pain, embodied in the sonnet form, has become immortal forever. In essence, this sonnet collection is a monument to Viyogi's intense emotions, which can be deconstructed as follows:

(i) Passion for Writing Sonnets

Viyogi considers the sonnet a wondrous literary genre. His love for this beautiful poetic form reaches the level of obsession. He believes that a sonnet, hiding secret charms within itself, perfectly shapes the poet's emotions in just 14 lines. He shares this essence of the sonnet thus:

"The sonnet is a wondrous form of poetry in strange attire,
It gives a bridal grace to the body of thought.
With a hundred twists, it plays with imaginary dolls,
Yet provides the sharp thrill of a swift river.
In a single thought within measured lines, it weaves,
And if you accept it, it accepts your words as truth."

Behind Viyogi's deep love and passion for sonnet writing lies his long penance, as he says:

"I chewed and kept chewing, you wandered away,
For writing graceful sonnets, I sacrificed two teeth.
Then I revealed to you the secret of my natural ease,
I didn't forget—forty years I bore it."

While introducing this new seedling in Dogri literature, the poet also expects encouragement from readers and fellow writers:

"What do you think of my poems?
How do you like their form and content?"

On the other hand, this poet offers these fresh sonnet-flowers at the feet of Mother Dogri with emotional words:

"I sacrifice my heart and soul upon Dogri,
I give no charity, only speeches.
I place my heart at her feet as offering,
My offerings do not touch the untouchable."

It is true that breaking traditions to sow new seeds is often challenging. Yet it is also true that passion sees neither profit nor loss. Viyogi too feared that these new sonnet-flowers blooming in the soil of Dogri literature might wither unnoticed, and the pure pearls strung in the sonnet threads might remain buried under the dust of time. If this happened to some extent, the poet had to write:

"The great style and civilization of ancient Indus times
Lie hidden under mounds of vanished cities.
Without people understanding, this is my ultimate poetry,
I fear it too will disappear like them.
In the future, some next generation may excavate it,
Then even Sindhi seals may not help anyone understand it."

Yet when no reader or critic truly discussed these sonnets, Viyogi expressed his frustration in one sonnet thus:

"No reader's applause, no critic's praise
Could touch the shell of my accomplished poetry.
No explorer of literature, no connoisseur of taste

Could learn the art of extracting the pearl from the shell."

Despite this, the poet never accepted defeat and kept his passion for sonnet writing alive, only hoping that someday someone would attempt to understand the emotions embedded in this unique genre. See these lines filled with faith and conviction:

"Again I think that stones in the earth's bosom
Become diamonds only after millions of years of nurturing.
And true seekers call my words rare gems,
They search diligently for new facets.
If some such seekers read my words,
They will select and set priceless diamonds in thought."

(ii) Prayers and Entreaties

A poet's thinking and imaginative power never align with the ordinary person. He always seeks a divine realm. Hence, he has no worldly cravings for vast wealth or fame. If he desires anything, it is the long life of his words, their continuous flow in his veins. A poet like Viyogi prays to the Almighty for this:

"Until my breaths are fully counted,
May the flow of my words not dry up."

The poet's plea is not limited to God alone but extends to his poems and ghazals too:
"O my poems, songs, ghazals, keep flowing forever,
Do not let my words dry up like monsoons,
Do not end in the months of Saawan and Bhadon,
Your wandering ways truly appeal to me."

(iii) Incurable Wounds

Reading Viyogi's sonnets reveals that there is no trace of happiness in them. Even if happiness briefly entered his life, time's storms swept it away. Whether it concerns envy or the indifference of friends, perhaps these very disappointments and pains, wrapped in words, echo in Viyogi's sonnets.

Viyogi believed that showing this new genre in Dogri would earn admiration from Dogri readers. Some readers did appreciate it, but when others began to belittle his writing instead of praising it, Viyogi's heart shattered like glass. He fulfilled his vow to Dogri by living in another city, but instead of joy, the extreme indifference caused him endless despair, leading him to decide to bid farewell forever. While leaving them, Viyogi says:

“Those who indulge in envy, I mistook for swans,
I mingled with you through your ears.
You found fierce but flightless vultures,
When I said goodbye to you, you flew away.
I neither need your company nor your things,
I mingled with you—you mistook me for a swan.”

Even while bidding farewell to the envious, Viyogi vents his heart's frustration thus:

“I came with great desire, but in a few days
Seeing this environment, I became disheartened.

In the end, in Dogri literature, in moments to come,
I felt suffocated by breathlessness.

Nowadays ‘Viyogi’ sits alone writing,
And alone ‘Moklai’ watches all the spectacles.”

After such long penance, Viyogi finally found peace when the Sahitya Akademi recognized his pen in 1980 and honoured him with the Akademi Award for his short epic. Silencing his detractors, the poet says in one sonnet:

“When the Akademi gave me the award of eighty,

Your every fibre, soul, and marrow burned.

Seeing my natural honour, you people

Perhaps thought my poetry inferior?

Your bad habit of patronage, fellow writers,

When you learned my poetry is powerful,

Whatever I get, you strike blows,

Yet the lowly and base bow from behind.”

Having friends in life is essential, for with them one can share joys and sorrows without hesitation. Feeling the lack of friends, Viyogi pleads to God for a beloved companion:

“Even if you don't give me life for centuries, O Allah,

But give me a dear friend in every moment of life, O Allah.”

The world's sorrows and troubles weaken a person inwardly. Yet when it comes to a father, no greater pain exists than losing a daughter. Perhaps only a father can feel

such agony. In this grief, Viyogi remains silently screaming within. Its glimpse is clearly seen in these lines:

“I somehow pass the days in the tents of life,
But evenings bring despair when coming home.
And every night I weep passing the hours,
I know it’s foolishness, yet I still cry.
The scent of her embrace and her divine fragrance
I believe is not a trust—someone says in my heart.”

(iv) Life and Death

It is also true that humans have no control over their birth or death. Still, instead of living life, people get entangled in endless desires and envies. They remain unaware that life is for living, not for mere consumption. This very ignorance keeps them trapped in sorrows throughout. In the end, they make no effort to live life but only find ways to pass it. Viyogi portrays this reality of life thus:

“Instead of counting moments, if the mind seeks ways to live,
Then why would we be unhappy in our life?”

On the other hand, according to the poet, whatever fate has written for us cannot be averted. Every person must bear the fruit of their actions:

“Destinies written do not change; they ascend to the Creator’s account.”
Yet despite facing many humiliations, Viyogi never loses courage and lives life thus:
“Viyogi’s temperament is strong, full of wealth now,
A mad storm rages within it now.”

The poet’s self-confidence is also evident in these sonnets: as long as the desire to live burns in a person, even death cannot harm them. If life ends in love, one has no choice but defeat. But a lover like Viyogi refuses to accept defeat and says with great confidence:

“You are very powerful, but do not forget this truth—
Your rule does not apply in my affairs.
Never attempt interference,
My affairs are governed by my will.”

(v) Anxiety and Regrets

Where an ordinary person somehow bears the burden of family responsibilities throughout life, a writer's responsibilities extend to every section of society beyond the family. He constantly fears that what he wants to say remains unsaid. This sensitivity often becomes the cause of his anxiety. Viyogi too seems trapped in such a dilemma:

"I don't think the remaining years of life,
Will truly pass like the years gone by in vain?
If so, what troubles I will face—
Will the unfinished remain incomplete?"

Another regret for the poet is that if only he could relive the moments stored in the folds of his past. But knowing it impossible, he says:

"I always think—what if it had happened?
If only spring came after autumn's depth.
I still have the desire to walk my old paths,
But the impossible has never been seen."

(vi) Dogri Writers

In his sonnet series, Viyogi also addresses several prominent Dogri writers, including Ram Nath Shastri, Padma Sachdev, Charan Singh, Madhukar, Sagar Palampuri, Ved Rahi, and others. Never tiring of praising Shastri's courage and strong resolve, Viyogi lauds his struggle for Dogri language:

"In the desert of despair or the pasture of hope,
The vow you took, you fulfilled it.
In mind, veins, heart, and brain,
You never abandoned the destined goal."

Viyogi deeply respects Shastri and considers him his guru. This feeling appears in one sonnet thus:

"Our relationship—he may not even know,
I have enough, but he is my guru."

While offering the new gift of sonnets to Dogri language, Viyogi addresses Shastri thus:
"The oath I took to please you,
I bowed my head to you, sowed seeds of songs.

I fulfilled that oath living in another city,
And today I come to place the result at your feet."

Similarly, in one sonnet, Viyogi attempts to praise Ved Rahi's genuine nature:
"Busy in films, money, interest, business,
Yet his loyalty remains rich.

No difference came in his unbound love,
He manages friendship very well."

In the same way, despite Padma's struggles and emerging from death's jaws, the poet thanks God. He thinks that if a poet like Padma were not in this world, who would write lullabies and songs? Addressing Padma as the Meera of sweet songs, he praises her courage and bravery:

"I truly praise her courage, her daring,
I speak the truth—no exaggeration in my words.
If she died, what loss to art would it be?
All the last songs would be your brother's.
You did well escaping illness—thanks to God,
Otherwise, your end would have occurred in my mind."

On the other side, Viyogi deeply regrets the death of promising Dogri storyteller Narendra Khajuria. He feels Dogri has become widowed because of Narendra. Expressing this pain in one sonnet:

"Dogri remains widowed by you, grief does not leave me,
Wearing dirty jewels, she weeps constantly.
Someone adorns her properly with ornaments,
Even 'widow' suits Narendra very much.
If you permit, I will marry her,
Break customs and make her a new bride."

Similarly, Charan Singh's untimely death greatly shocked Viyogi. He felt no one could ever replace this genius in Dogri literature. Paying tribute to this unmatched poet of Duggur and his close friend through sonnets:

"Speaking true words with friends and companions,
No one else matches Charan Singh.
Tell me how to bear the shock of his death,

Who lives forever in the heart's embrace."

Likewise, mention of Madhukar and Palampuri also appears in these sonnets. Where the poet is enamoured of Madhukar's language and poems, he cannot forget his first meeting with Palampuri. How this carefree poet touched Viyogi's heart is evident from these lines:

"The fullness of his ghazals and sweetness of speech,
I, living and now, can never forget forever.

The magic of his words and intoxication of gentle speech,
Remains etched on my heart and mind forever."

While praising prominent Dogri seekers in his sonnets, this collection also includes one sonnet based on a paper read by Ved Pal Deep at the third All-India Dogri-Pahari Conference in New Delhi in 1980. In it, the poet openly criticizes Deep's paper. He sees it as nothing but cheap fame-seeking and applause. Perhaps Viyogi did not approve of such a paper from Deep, making a personal comment:

"Becoming a connoisseur without reading books is dishonesty,
Creating sensation through false means is dishonesty."

(vii) Envy and Love

Love is an intoxication that touches the soul. It has the power to turn every despair of life into hope. Such realistic pictures of these emotions are deeply woven in Viyogi's sonnets. Without fear or shame, the poet strings moments of love like pure pearls in words. For example:

"When I rest my head on your milk-white breast,
My regrets that sting stop moving.
When my eyes never meet yours,
My heart aches, sorrows bow their heads."

The poet never wishes to emerge from this state of loving ecstasy, even knowing that pains and sorrows will surround him. So, he pleads with his beloved:

"Being close to you, tears do not become laughter.
When you are far, O beloved, I think of you, think of you."

But when this love gets trapped in the web of compulsions and burns in the fire of separation, lovers have no path but to wander in the darkness of weeping. Expressing this feeling, see these lines of one sonnet:

"Listen, your merciless mind-philosophy says
Weeping is a ghost, a thief, and a deadly disease.

It is such a room where I am trapped,

No skylight, no door, no exit."

The poet constantly fears that moments of love will one day remain only as flowers of memory. And he will keep burning day and night in the unexperienced furnace of separation. In the lines of one sonnet, Viyogi expresses these feelings thus:

"Your childish form, your playful laughter,

Meeting my eyes, sit in my mind,

I have no fear at all that it will not remain flesh,

And in my wretched life, only memory will remain."

On the other hand, Viyogi gives this depth of his regret to his beloved:

"I could not repay it—this too is an unaccounted regret,

But the memory of your love is eternal—patient."

Besides these major emotions in this sonnet collection, some other subjects are also included that raise several question marks for Dogri and Dogri readers. For example:

"No greatness remains in the Duggar race,

But some old grains exist: Dido, Jitto, and Ranpat.

Following them, in the Dogra race's chest,

Why don't we awaken our ancient greatness?"

Finally, it can be concluded that this sonnet collection represents the diverse emotions arising in Viyogi's mind. Surrounded by sorrows and disappointments throughout life, this dedicated seeker further enriched his mother tongue by offering these sonnet-flowers. Though in personal life this 'Kunwar' of Dogri sonnets remained 'Viyogi', in the poet's own words:

"I want the world to call me by the bold name that is beautiful,

That is no one else— 'Viyogi', 'Viyogi'."

References

Pehliyan Bangan, Kunwar Viyogi

Colonel Shivnath, History of Dogri Literature

Jitendra Udhampuri, History of Dogri Literature

Lakshmi Narayan, Dogri Literature Discussion